

УДК (336.14:339.133.2)504

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПОЖИВЧОЇ ПОЛІТИКИ
НА ЗАСАДАХ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ (НА ПРИКЛАДІ РИНКУ
ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ)**

Ліпанова О.А

Наведена оцінка сучасного стану проблеми, зарубіжного досвіду та існуючих тенденцій розвитку споживчої політики в Україні. Визначено важелі активізації її розбудови на засадах моделі «зеленої» економіки відповідно до вимог ЄС.

Постановка проблеми. З огляду інституціональної спроможності з приводу забезпечення політики сталого споживання та виробництва на сьогоднішній день не втрачає актуальності питання забезпечення якості продовольчих товарів, які постачаються на вітчизняний споживчий ринок. Нагальну роль у визначенні рівня життя в країні, її конкурентоспроможності на міжнародному ринку, стабільності національної валюти грає проблема якості продукції та послуг національного виробника. Міжнародні зіставлення нинішнього рівня споживання продуктів харчування населенням України тільки свідчать про небезпечність існуючої продовольчої проблеми для нормального життя та відтворення людини, соціальної стабільності в суспільстві. Одна з причин такої ситуації те, що з 2005 року Україна живе без програми по захисту прав споживачів, із дискримінаційним законодавством у цій сфері, і як результат – має безутішні статистичні дані. Смертність від нещасних випадків на виробництві переважає смертність від отруєння небезпечними продуктами харчування. Ми займаємо лише 98 місце серед 111 країн за ознакою “якість життя”, яке враховує не тільки ВВП, але й тривалість життя, стан довкілля, дитячу смертність тощо. В Україні з 1994 р. сформувалася стійка тенденція до зменшення кількості населення країни, щорічні показники смертності переважають відповідні показники народжуваності, коефіцієнт природного приросту набув від’ємних значень, а узагальнений показник якості (рівня) життя – очікувана тривалість життя – знизився з 65,6 років для чоловіків та 74,9 для жінок у 1990 р. до 62,7 – для чоловіків та 74,1 – для жінок у 20 та є одним з найнижчих у Європі (наприклад, у Німеччині очікувана тривалість життя становить відповідно 74,5 та 80,5 років).

Фактично Україна зараз вже перебуває на порозі відкриття своїх кордонів для неконтрольованого ввозу імпортої продукції невідомого походження. Це має місце тоді, коли переважна більшість цивілізованих країн світу посилює захист свого ринку від доступу небезпечних товарів. Політика нехтування правами споживачів, а разом з тим і основними положеннями Конституції України, має загрозливий характер і може

спричинити перетворення України у звалище для небезпечних товарів з усього світу.

При цьому основною розбіжністю у вітчизняному та європейському законодавстві є взаємовідношення таких категорій як якість та безпека продукту. В країнах ЄС якість харчових продуктів - це категорія суто комерційна, яка не підлягає контролю з боку держави. В Україні якість та безпека харчових продуктів декларується як єдине ціле і тільки в такому разі продукція відповідає вітчизняним стандартам [1].

Аналіз досягнень та публікацій по темі дослідження. Питання формування національної споживчої політики з урахуванням екологічного фактору має своє відображення в ряді науковців міжнародного рівня таких як М. Портер, П. Крюгман, Р. Вернон, К. Ланкастер, Р. Петіга, Дж.Д. Меріфіда, Л. Соета та Т.Ціземера. Проблема екологічної політики з огляду на споживчий ринок висвітлено у роботах К. Крутілли та К. Андерсена, вплив екологічного регулювання на обсяг виробництва і торгівлі – Дж. Річардсона, А. Філіпсона, Дж. Мутті та ін.

Поміж вітчизняних вчених проблема споживчої політики за умов «зеленої» економіки висвітлені в працях О. Васюти, О. Веклич, Л. Мельника, А. Качинського, І. Синякевича, В. Шевчука, О. Садекова, Ю. Туниці, Л. Купінець, В. Барановського, С. Харічкова, М. Хвесика та ін.

Метою статті аналіз ситуації на споживчому ринку продовольчих товарів, формулювання інституційного підґрунтя та важелів розвитку споживчої політики України в контексті сучасних європейських вимог.

Виклад основного матеріалу. З другої половини 2008 р., споживчий ринок почав загнивати. Причиною стала світова фінансово-економічна криза, що від'ємно позначилася на розвитку споживчого ринку, через те що погіршилися фінансові можливості споживачів та їх купівельна спроможність.

Проведені дослідження показують, що рівень споживання майже усіх продуктів в Україні значно нижчий, ніж в розвинутих країнах світу. Так, для прикладу, рівень споживання м'яса в Україні на 70% нижчий чим в США та Франції і на 65% - ніж в Німеччині. Сьогодні показники, що характеризують споживання продуктів харчування населення України і розкривають рівень її продовольчої безпеки, знизилися до критичної межі, особливо це стосується м'яса, молока, фруктів і ягід, риби, овочів, яєць.

При цьому в Україні наявні регіональні відмінності у середньодушовому споживанні продуктів харчування та спостерігаються серйозні коливання їх вартості в регіональному вимірі. Загалом можна відзначити, що існуючий стан споживання продовольчих товарів не відповідає вимогам нормального відтворення робочої сили в Україні.

Таблиця 1.

Динаміка внутрішнього продовольчого ринку в Україні *

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Об'єми реалізації продукції харчової промисловості, млрд. грн.	76,3	85,8	110,0	139,9	159,6	192,2	166,6
у т.ч. експорт, млрд. грн.	9,7	12,1	19,5	24,4	30,8	41,8	51,2
Внутрішнє споживання							
Загальний обсяг (власна продукція плюс імпорт), млрд. грн./ % до попереднього р.	75,2/ 124,3	83,1/ 110,5	103,3/ 124,3	133,0/ 128,8	147,7/ 111,1	174,0/ 117,8	143,5/ 82,5
вітчизняна продукція, млрд. грн.	66,6	73,7	90,5	115,5	128,8	150,4	115,4
% вітчизняної продукції в загальному обсязі внутрішнього споживання	88,6	88,7	87,6	86,8	87,2	86,4	80,4
імпортована продукція, млрд. грн.	8,6	9,4	12,8	17,5	18,9	23,6	28,1
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	11,4	11,3	12,4	13,2	12,8	13,6	19,6

*Розраховано за: [2].

Необхідно засвідчити достатньо високу частку вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання, яка протягом 2005-2011 рр. перевищувала 80 %. При цьому переважала негативна тенденція послідовного зростання частки імпорту у структурі внутрішнього споживання протягом останніх років з 11,4 % у 2005 р. до 19,6 % у 2011 р. (табл. 1).

Особливості та розбіжності функціонування й розвитку споживчого ринку в Україні потребують розробки стратегічних пріоритетів стосовно посилення його ролі у формуванні соціально-орієнтованої національної економіки. На перший план при цьому виходять ефективні шляхи розв'язання неузгодженостей між виробництвом і споживанням. Розробка таких заходів має стати підґрунтям подальших досліджень у цій сфері. При цьому можна відзначити, що розвиток споживчої політики перебуває поки що не належному рівні.

Завданням покращення споживчої політики зобов'язана стати низка заходів, що спирається на поєднання ринкових інструментів та адміністративних ресурсів з домінантою на дотримання європейських вимог якості; направлених на: подолання диспропорцій у галузевій і національній структурі споживчого ринку, насичення його вітчизняними конкурентоспроможними товарами й поступове витіснення імпортованих; удосконалення цінового регулювання на основі поступового переходу від адміністративних до стимулюючих методів регулювання цін; подолання

інфляційних очікувань населення на основі використання важелів антиінфляційної політики; підвищення ефективності системи захисту прав споживачів; формування створенням ефективного конкурентного ринкового середовища взаємодії суб'єктів господарювання; раціоналізацію товарних потоків із комплексом протекціоністських заходів, здебільшого нетарифного характеру, що обмежують широку експансію іноземних товарів на внутрішній споживчий ринок.

Провідним завданням перетворення України на заможну європейську державу є створення високих стандартів життя населення. Вимагає удосконалення законодавча база у сфері захисту прав споживачів, реформування механізму фінансування заходів з вирішення питань, пов'язаних із захистом прав споживачів та забезпечення підтримки громадських організацій споживачів на державному рівні, відповідно до існуючої практики ЄС.

Крім того, потребують визначального поліпшення механізми захисту вітчизняного виробництва і сприяння його конкурентоспроможності в умовах сучасних процесів глобалізації і вступу України до міжнародних економічних союзів.

В Європейському Союзі існує потужна система захисту прав споживачів, яка визначає захист від споживання харчових продуктів, які можуть становити собою загрозу їх життю та здоров'ю. Реалізувати харчові продукти без підтвердження їх безпечності відповідними документами, виданими або визнаними в межах ЄС, через ринкову мережу неможливо. В ЄС діють 84 органи з сертифікації харчових продуктів (в тому числі в Англії – 23, в Німеччині – 10, в Іспанії – 10), висновки яких вселяють довіру населенню стосовно якості та безпечності харчових продуктів. В Україні їх кількість цілком невідома в результаті відсутності ведення відповідного реєстру [3].

Наразі є спроби скасувати сертифікацію харчових продуктів, чим фактично нівелюються міждержавні Угоди з країнами СНД. Спрошується в односторонньому порядку доступ в Україну продукції цих країн, чим ставиться у нерівні умови вітчизняний товаровиробник.

Стосовно продовольчих товарів відзначається невідповідність фактичного рівня споживання на душу населення медичним нормам споживання продуктів харчування, що рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ (таблиця 3).

Разом з тим, неприсутність виваженої політики сталого споживання та виробництва може призвести до:

✓ створення належних умов для ввезення в Україну фальсифікованої, небезпечної, недоброякісної продукції невідомого походження за демпінговими цінами;

✓ відкриття Україною свого ринку в односторонньому порядку, а для експорту власної продукції вітчизняний товаровиробник вимушений буде сертифікувати свою продукцію порізно в кожній країні СНД, наприклад в Росії, Білорусії, Киргизії та інших, залишаючи там свої кошти та сприяючи створенню за кордоном додаткових робочих місць;

✓ нівелювання досягнутих Україною міжурядових угод з приводу взаємного визнання робіт з сертифікації. Буде порушена система укладених Україною міждержавних домовленостей з країнами СНД з цієї проблеми, а країни – не члени СНД, з якими відсутні такі угоди, не будуть прагнути до їх укладання [3, 4].

Політика України у сфері сталого споживання та виробництва повинно бути орієнтована на забезпечення економічного зростання і створення конкурентоспроможної ринкової економіки, удосконалення структури національної економіки на основі інноваційної моделі розвитку, істотне зниження енергоємності валового внутрішнього продукту.

Таблиця 3

Норми і рівень споживання продуктів харчування населенням України, кг на рік*

Продукти	Раціональні норми споживання, рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ	Споживчий кошик	Різниця, у %
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо, включаючи сало й субпродукти)	83	53	36,1 %
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко)	380	148,5	60,9 %
Яйця (шт.)	290	220	24,1 %
Риба та Рибопродукти	20	13	35 %
Цукор, кондитерські вироби	38	37	2,6 %
Олія рослинна всіх видів	13	7,1	45,4 %
Картопля	124	95	23,4 %
Городина та баштанні культури	161	110	31,7 %
Фрукти, ягоди та виноград	90	64	28,9 %
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупа, бобові)	101	123,4	22,2 % (більше від норми)

*За даними Українського НДІ гігієни харчування МОЗ України

Провідними рушійними силами цього процесу зобов'язані стати:

✓ наступне поглиблення теоретичного базису стосовно низки реформ в цьому напрямі;

✓ розробка Національної концепції політики сталого споживання та використання; імплементація ідеології «зеленої» економіки в секторальній політиці та стратегії економічного зростання тощо;

✓ формулювання критеріїв розбудови споживчої політики в структурі переваг сучасної секторальної політики України;

Пропозиції стосовно механізмів забезпечення споживчої політики в Україні

Наразі сьогодні потрібно визначити шляхи укріплення інституціональної спроможності стосовно забезпечення політики сталого споживання та виробництва за рахунок:

✓ покращення системи державного контролю;

✓ створення відповідних національних інституцій в напрямку забезпечення впровадження політики сталого поживання та виробництва;

✓ гармонізації національної політики з європейським та нормами міжнародного права;

✓ розвитку державної політики «зелених» закупівель відповідно до міжнародних стандартів.

Поняття «зелені державні закупівлі» (далі - ЗДЗ) сформульовано в Повідомленні Європейської Комісії (COM (2008) 400) як «державні закупівлі для покращення навколишнього середовища», як «процес, коли розпорядники бюджетних коштів намагаються проводити закупівлю товарів, робіт і послуг, які чинять менший вплив на навколишнє середовище упродовж всього їх життєвого циклу в порівнянні з аналогічною продукцією в тій же категорії». Введення ідеології «зелених» державних закупівель - як один з дієвих інструментів «зеленої» економіки - в Україні й досі практично не застосовується. Питання - у відсутності прогресивних змін у вітчизняному законодавстві.

ЗДЗ мають помітний вплив на розвиток ринку екологічно пріоритетної або «зеленої» продукції, через те що держава виступає одним з основних споживачів товарів і послуг і, потенційно, може виділити від 5% до 20% від ВВП на забезпечення таких закупівель. У деяких країнах, наприклад Данія і Швеція щорічний рівень ЗДЗ досягає до 40% від загальних бюджетних витрат.

Для просування ЗДЗ потрібно придатне нормативно-правове забезпечення, методична та інформаційне сприяння для забезпечення комунікацій, затверджені процедури (правила, стандарти) для розробки та затвердження екологічних кваліфікаційних вимог на окремо взятую категорію продукції.

Таким чином, залишається ще великий обсяг роботи на шляху України до Європейського Союзу в сфері технічного регулювання та створення спільного з ЄС екологічно безпечного споживчого ринку. Визначення основних завдань потребує вирішення:

✓ забезпечення фінансової здатності з метою здійснення гармонізації українських стандартів з міжнародними та європейськими;

✓ активізації інституційної платформи, що призначає посилення інституційних рамок системи технічного регулювання для реального введення реформаторських законів;

✓ відповідного захисту прав споживачів з метою уникнення конфлікту інтересів та зіткнень між державними органами стосовно розподілу функцій та забезпечення конкуренції на цьому ринку як між державними, так і приватними органами із сертифікації.

На основі визначення системи пріоритетів потрібно розробити сценарій розбудови споживчої політики в Україні, який направлений на реалізацію європейських потреб якості та поєднання адміністративних і бізнес-інтересів стосовно досягнення економічної мотивації удосконалення механізмів захисту вітчизняного виробництва та підтримки його конкурентоспроможності в умовах сучасних процесів глобалізації [5].

Висновки. З огляду на проведений аналіз потрібно зауважити, що завдання економічного зростання в Україні враховують основні напрямки подолання існуючих диспропорцій стосовно політики сталого споживання та виробництва із урахуванням європейських принципів «зеленої економіки».

Обґрунтовано, що забезпечення державної підтримки розбудови споживчої політики в секторальному та просторовому вимірі потрібно базуватися на поєднанні ринкових інструментів та адміністративних ресурсів з домінантою на дотримання міжнародних стандартів якості;

Доведено, що в ринкових умовах важелі сертифікаційної та митної політики слугують невід'ємною складовою споживчої політики, яка характеризує напрямки взаємодії в системі державного регулювання та базується на реалізації підходу більш чистого виробництва та споживання;

В зв'язку з вищезазначеним варто:

✓ розробити концепцію розбудови споживчої політики відповідно до європейських вимог та узгодити її з Міністерством соціальної політики;

✓ гармонізувати законодавство стосовно безпечності харчової продукції із законодавчими актами ЄС (п. 11.3.3. Проекту коаліційної Угоди);

✓ на основі адаптації кращого європейського досвіду реформувати систему оцінки якості продукції на якісно новому підґрунті; поновити в Україні мережу органів відповідності та сертифікації та розширити перелік продовольчої продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації;

✓ розробити державну програму «зелених» закупівель та визначити в ній пріоритети сучасної споживчої політики;

✓ уряду та Верховній Раді затвердити доповнення до Закону України «Про прожитковий мінімум», що дозволить посилити соціальні гарантії та захист прав споживачів відповідно до європейської практики;

✓ розробити індикатори споживчої політики на національному рівні та залучити до цієї роботи провідні наукові профільні установи України.

Література:

1. Єгоров Б. Стан харчування населення України [Електронний ресурс] / Б. Єгоров, М. Мардар. – Товари і ринки. – 2011. – Вип. 1. – С. 140-147. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/товари/2011_1/20.pdf.
2. Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2001-2011 роки : Інформація Держстату України / статистичний збірник «Зовнішня торгівля України» за 2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
3. Споживча політика: європейський досвід та українські реалії [Електронний ресурс] / Круглий стіл на тему: «Споживча політика: європейський досвід та українські реалії». – Режим доступу: <http://www.consumer.in.ua/spozhivcha-politika-yevropejskij-dosvid-ta-ukraïnski-realii/index.html>
4. Споживча політика в системі державного управління: Навч.-метод. посіб. / С73 [Дубенко С. Д., Максименко К. О., Овчарук О. В. та ін.]; За заг. ред. Максименко К. О., Овчарук О. В., Протасової Н. Г. - К. : Тютюкін, 2009. — 248с.
5. Берзіна С. «Зелені» державні закупівлі / С. Берзіна // Всеукраїнська громадська організація природоохоронного спрямування «Жива планета» : офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.zhiva-planeta.org.ua/upload/zgz-berzina.pdf>

Abstract

Lipanova O.

Forming of the national consumer policy on the basis of “green” economy (on the example of food services’ market)

The article researches the assessment of current situation of the problem, foreign experience and current trends in the development of the consumer policy. The vectors of activation of its development on the basis of “green” economy model due to EU requirements are defined.